

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Emilie Toomela

**ENESEVÕIMENDAMINE
ENESEKOHASTES KÜSIMUSTIKES
SEoses ENESEHINNANGU JA ISIKSUSEOMADUSTEGA**

Seminaritöö

Juhendajad: Kenn Konstabel *PhD*

Aire Raidvee *MSc*

Läbiv pealkiri: enesevõimendamine enesekohastes küsimustikes

Tartu 2012

Sisukord

SISUKORD	2
KOKKUVÕTE	3
ABSTRACT	4
SISSEJUHATUS	5
MIS ON ENESEVÕIMENDAMINE JA KUIDAS SEDA MÕÕDETAKE	5
ENESEVÕIMENDAMINE JA ENESEHINNANG	6
ENESEVÕIMENDAMINE JA ISIKUSEOMADUSED	6
SEMINARITÖÖ EESMÄRK JA HÜPOTEESID	7
MEETOD	8
KATSESIKUD	8
KATSEMATERJAL	8
<i>OCQ-150 TESTI KARAKTERISTIKUD JA ADAPTEERIMINE</i>	9
ENESEHINNANGU KÜSIMUSTIKUD	10
SOTSIAALSE SOOVITAVUSE SKAALA BIDR	11
ISIKUSE TEST S5V3	11
KATSEKORRALDUS	11
TULEMUSED	11
ENESEVÕIMENDAMINE JA ERIALASED TEADMISED	12
ENESEVÕIMENDAMINE JA SOTSIAALSELT SOOVITAV VASTAMINE	13
ENESEVÕIMENDAMINE JA ENESEHINNANG	13
ENESEVÕIMENDAMINE JA ISIKUSEOMADUSED	14
ARUTELU	17
ENESEVÕIMENDAMINE JA ERIALASED TEADMISED	17
ENESEVÕIMENDAMINE JA SOTSIAALSELT SOOVITAV VASTAMINE	17
ENESEVÕIMENDAMINE JA ENESEHINNANG	18
ENESEVÕIMENDAMINE JA ISIKUSEOMADUSED	18
KASUTATUD KIRJANDUS	20

KOKKUVÕTE

Enesevõimendamine enesekohastes küsimustikes seoses enesehinnangu ja isiksuseomadustega

Töö peamiseks eesmärgiks oli uurida enesevõimendamist seoses enesehinnangu ja Suure Viisiku isiksuseomadustega. Enesevõimendamise skoorimiseks kasutati üleraporteerimise meetodil põhinevat OCQ küsimustikku, mis on loodud signaalide avastamise teooria alusel. Küsimustiku looja Delroy L. Paulhus on enesevõimendamise uurimisvaldkonna üks tippteadlasi ja käesoleva seminaritöö peamiseks allikaks on tema uurimistöö. OCQ testi adapteerimiseks vajalike Eesti kultuuriruumi sobivate vastusevariantide leidmiseks konsulteeriti kooliõpetajatega. Kogu testikomplekt, mis katseisikutele esitati sisaldas kokku viit küsimustikku. Katsealused täitsid OCQ küsimustiku enesevõimendamise hindamiseks ning üldenesehinnangu-, akadeemilise enesehinnangu, isiksuse- ja sotsiaalse soovitatavuse testid. Erinevalt varasematest töödest, kus uuriti täiskasvanuid, osales uuringus 95 abiturienti vanuses 17-19 aastat.

Leiti, et paremad erialased teadmised ja nii kõrge üld- kui ka akadeemiline enesehinnang ei seostunud selles valimis vastajate enesevõimendamisega. Katsetulemustes avaldus, et BIDR skaala ja OCQ skoorid ei korreleeru statistiliselt oluliselt ning mõõdavad seega erinevaid enesevõimendamise aspekte. Küll aga leidsid seosed neurootilisuse, ekstravertsuse, meelekindluse ja enesevõimendamise vahel. Neurootilisuse ja ekstravertsuse korrelatsioon enesevõimendamisega oli üllatuslikult mõlemal dimensioonil negatiivne. Meelekindluse ja enesevõimendamise korrelatiivne seos oli positiivne.

Märksõnad: *enesevõimendamine, üleraporteerimine, enesehinnang, isiksuseomadused, enesekohased küsimustikud*

ABSTRACT**Self-enhancement in self-inventories related to self-esteem and personality traits**

The main goal of the present research was to study self-enhancement related to self-esteem and the five-factor personality traits. The OCQ self-inventory based on the signal detection theory was used to evaluate self-enhancement using the over-claiming technique. The creator of the questionnaire Delroy L. Paulhus is one of the top scientist in the field of self-enhancement research and his work is the main basis of the present research. In order to find suitable questionnaire items and adapt the original OCQ-150 to the Estonian cultural bounds school teachers were consulted with. The set of inventories presented to the respondents included five questionnaires. An OCQ test for evaluating self-enhancement, questionnaires of general and academic self-esteem, personality and social desirability. Different from earlier research where adults were studied, the respondents were 95 high-school seniors aged 17-19 years.

It was found that better specialized knowledge nor higher general or academic self-esteem were not related to self-enhancement in this sample. The results showed that the BIDR and OCQ scores did not correlate significantly and it is thus concluded that these two questionnaires may measure different aspects of self-enhancement. However, there was a connection between neuroticism, extraversion and conscientiousness with self-enhancement. Suprisingly, the correlation with neuroticism and extraversion was negative for both dimensions. Conscientiousness and self-enhancement correlated positively.

Key words: self-enhancement, over-claiming, self-esteem, personality traits, questionnaire

Sissejuhatus

Enesekohane küsimustik on sotsiaalteadustes levinud mõõtevahend, mida kasutatakse väga mitmetes valdkondades, näiteks isiksuseomaduste, kultuurierinevuste ja tarbijakäitumise uurimiseks. Enesekohaseid küsimustikke kasutava uurimistöö eelduseks on, et katsealused oskavad enda kohta vastata tõepäraselt ning testimise tulemusel kogutud andmed kajastavad tegelikkust võimalikult täpselt. On leitud, et mõnedel inimestel on kalduvus enesekohastes küsimustikes hinnata ennast tegelikkusele vastavast positiivsemalt. Näiteks on Alicke (1985) saanud uurimistulemuse, kus suurem osa katseisikuist peab end keskmisest intelligentsemaks, kuigi statistiliselt oleks see võimatu. Probleemiks on olnud küsimus, kui palju hindavad inimesed end tegelikkusest paremaks ning kuidas erinevusi tegelikkusega võrreldes mõõta (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003).

Mis on enesevõimendamine ja kuidas seda mõõdetakse

Ebaobjektiivset ja ülemäära positiivsele rõhuvat enesehindamist koondab endasse enesevõimendamise (*self-enhancement*) mõiste. Enesevõimendamine on selle seminaritöö võtmesõna ning on oluline välja tuua, et siin mõeldakse enesevõimendamist anonüümsetes katsetingimustes nagu on seda enesekohaste küsimustike täitmine. Seetõttu ei kätke mõiste enese tegelikkusest positiivsemaks hindamise teist komponenti peale enesevõimendamise - mainekujundust (*impression management*). Teisisõnu võiks enesevõimendamist nimetada enesepettuseks (*self-deception*) (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003).

Enamlevinud meetod enesevõimendamise mõõtmiseks on katseisiku lähedaste, tavaliselt abikaasa või sõprade, hinnangute ja katsealuse enda vastuste kõrvutamine (Paulhus, 1998; McCrae & Costa, 1983). Siiski jääb alles küsimus tulemuste usaldatavusest. Sellise meetodi rakendamise korral ei saa täiel määral kindel olla ka katseisiku lähedaste-tuttavate vastuste objektiivsuses.

Teine võimalus on võrrelda enesekohaste intelligentsuse hinnangute ja vaimsete võimete testi skoori (Paulhus & John, 1998). Erinevus katseisiku arvamuse ja testiskoori vahel on siinkohal enesevõimendamise mõõduks. Lähenemine sobib aga kahjuks ainult katsealuse ettekujutuse enda sooritusest ja tegeliku võimekuse lahknemise uurimiseks, mis on arvulise skooriga kontrollitav. Näiteks isiksutesti vastuste enesevõimendamist selle meetodiga kindlaks teha ei ole võimalik.

Kolmas lahendus on meetod, mis põhineb signaalide avastamise teoorial (Tanner & Swets, 1954). Seda testimise suunda alustasid Paulhus ja Bruce (1990) ning nüüdseks on välja

töötatud üleraporteerimise (*over-claiming*) testide pakett OCQ-150 (*The Over-Claiming Questionnaire-150*, Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003). Testikomplekti abil on võimalik kontrollida vastaja enesekohaste vastuste tõele vastavust ning hinnata, kui palju on katsealune end püüdnud näidata paremana, kui ta päriselt on. Lähenemine on sarnane eelmises lõigus tutvustatud vaimse võimekuse testidel põhineva suunaga, sest OCQ-150 kontrollib samuti teadmisi. Erinevus ajalooliselt varem esitatud enesevõimendamist uurivate testidest seisneb OCQ-150 tulemuste arvulises mõõdetavuses. Eelnevad testid tuvastasid küll enesevõimendamise olemasolu katseisiku testivastustes, aga ei suutnud seda mõõta.

OCQ-150 peamiseks tugevateks külgedeks on tema usaldusväärsus, objektiivsus ning efektiivsus statistilise analüüsi plaanis. Enesevõimendamise näitaja saab esitada iga katseisiku kohta nii arvulise skoorina kui ka tõenäosusliku protsendina. Käesolevas seminaritöös tugineb enesevõimendamise testimine just OCQ-150 testikomplektile.

Enesevõimendamine ja enesehinnang

Olles veendunud, et mõnede katseisikute vastused on enesevõimendamise tõttu kallutatud, hakati uurima selle nähtuse põhjuseid. On näidatud, et katseisikutel, kes hindasid end mitmete erinevate näitajate (nt isiksuseomadused, intelligentsus) puhul keskmisest paremaks, võimekamaks, on ka kõrge enesehinnang (Brown, 1986). Üldjoontes on niisugune tulemus ajas püsiv ning vastajate vastamisstiil ei muutu oluliselt hilisemate kordustestide läbiviimisel. Ühtlasi, enesevõimendamine ei ole mitte ainult levinud, vaid võimalik, et ka kohastumuslik vastamisstiil (Taylor & Brown, 1988). Tayloriga ja Browniga järgi võiks pakkuda välja, et kui enesevõimendamine on tõesti kohastumuslik ja seega mitmed keskkonna muutused üle elanud, siis ei tohiks leida erinevusi enesehinnangu ja enesevõimendamise seostes enesehinnangu eri tahke mõõtvate testide vahel. Näiteks võiks oletada, et enesevõimendamine korreleerub sarnaselt nii üld- kui ka akadeemilise enesehinnanguga. Seminaritöö üheks osaks on sellele küsimusele vastuse leidmine.

Enesevõimendamine ja isiksuseomadused

Peale enesehinnangu ja enesevõimendamise seoste on selgunud, et isiksuse testide skoorid on võrreldes teiste psühholoogiliste testidega tundlikumad mõõtmisprotsessile (Schwarz & Sudman, 1992) ning seetõttu võivad testivastused olla kallutatud. Ühe võimaliku vastuste kallutatuse mõjuteguriks on nimetatud enesevõimendamist (Paulhus & John, 1998).

Enesevõimendamisel on leitud olevat inimese emotsionaalsusele kasulik mõju. Enesevõimendajatel on paremad sotsiaalsed oskused, kõrgem eluga rahulolu ning teatavad

väiksemad terviseriskid võrreldes enese suhtes objektiivsemate või pessimistlike vastajatega (Taylor & Brown, 1988).

Siiski on enesevõimendamisel leitud ka varjupool – kõrgem enesevõimendamine on seotud ka depressiooni sagedasema esinemisega (Kim & Chiu, 2011). Depressiooni tunnusmärgiks on eelkõige kalduvus negatiivsete emotsioonide tajumisele, mida hõlmab endas neurootilisuse isiksuseomadus Suures Viisikus. Intuitiivsele loogikale, mis ütleks, et mida paremal arvamusel endast (st kõrge skoor enesevõimendamise skaalal), seda vähem neurootilisemad inimesed on, on saadud viimati viidatud allika põhjal hoopis vastupidiseid uurimistulemusi. Kõrgendatud enesevõimendamise tagamaaks on selle järgi keskmisest kõrgem skoor neurootilisuse skaalal. Enesevõimendamise skoori ja neurootilisuse positiivset korrelatsiooni on näidanud peale Kim'i ja Chiu (2011) ka Borkenau ja Zaltauskas (2009), kes tõid lisaks sellele ka välja enesevõimendamise seose isiksuseomaduse meelevõimega.

Lisaks eelkirjeldatule on enesevõimendamist seostatud nartsissistliku isiksusetüübiga (John & Robins, 1994). Nimetatud uurimistulemuste järgi on enesevõimendajate seas palju inimesi, keda võib iseloomustada kui teiste suhtes vaenulikke, ennast tähtsustavaid ja kõrge enesehinnanguga inime tüüpe. Peale selle on leitud, et kõrgema enesevõimendamise astmega inimesed käituvad stressiolukorras tihti agressiivselt (Colin, Block, Funder, 1995). Seega ei saa väita, et enesevõimendamisel oleks ainult positiivne mõju inimese toimetulekule. Seos isiksuseomaduste ja enesevõimendamise vahel kui võimalik enesevõimendamise algallikas, on aga edasist uurimist väärt teema.

Seminaritöö eesmärk ja hüpoteesid

Seminaritöö eesmärk on uurida enesevõimendamise tagamaid: millised vastajad näitavad üles suuremat enesevõimendamist? Põhjustena on käsitlusel enesevõimendamisega seni kõige enam seostatud tegurid: enesehinnang ning isiksuseomadused (Paulhus, 1998).

Nagu eelnevalt mainitud, siis enesevõimendamise tõukejõude on uuritud juba aastakümneid. Miks käesoleva seminaritöö temaatikaks on valitud taaskord see sama valdkond, tuleneb sellest, et uurimisteemasid enesevõimendamise kohta jätkub endiselt. Ammendavaid tõlgendusi enesevõimendamise fenomenile pole veel leitud. Seminaritöö eripära võrreldes eelnevate uuringutega seisneb ennekõike kolmes punktis:

1. Katsealused ei ole mitte juhuslikult valitud täiskasvanud, vaid abiturientid.
2. OCQ-150 küsimustikku ei ole varem Eesti kultuuriruumi kohandatud.
3. Seni ei ole avaldatud töid, mis käsitlevad enesevõimendamist kooli õppesuundade kontekstis ja seotuna akadeemilise enesehinnanguga.

Seminaritöö hüpoteesid, mida hakatakse kontrollima:

1. Paremate erialaste teadmistega õpilased näitavad oma eriala valdkonnas üles rohkem enesevõimendamist.
2. Mida enesekindlam on inimene, seda enam ta end võimendab ning erinevusi akadeemilise ja üldenesehinnangu vahel ei ole.
3. Neurootilisemad vastajad on suuremad enesevõimendajad.
4. Meelekindlate inimeste enesekontrolli võime avaldub ka enesevõimendamise testis ausalt vastamises.

Meetod

Katseisikud

Katseisikuid oli 95, 56 tüdrukut ja 39 poissi, kes olid kõik Tartu Hugo Treffneri Gümnaasiumi abiturientid. Katseisikute vanus oli vahemikus 17-19, keskmine vanus 18,05 aastat. Valim on sootunnuse poolest esinduslik. Erinevalt seminaritöö peamise allika Paulhusi ja tema uurimiskaaslaste (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003) katsealustest, ei ole valim vanuse ja haridustaseme poolest Eesti ühiskonda kajastav. Täpsemalt jagunesid katsealused kolme rühma: 30 abiturienti humanitaarklassist, 33 loodusklassist ja 32 reaalklassist.

Katsematerjal

Katseisikutele esitati vastamiseks testikomplekt, milles oli kokku viis testi:

- OCQ-150 adapteeritud variant (*The Over-Claiming Questionnaire-150*, Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003), mida töös nimetatakse edaspidi OCQ-ks, et seda eristada originaaltestivariandist;
- RSES enesehinnangu test (*The Rosenberg Self-Esteem Inventory*, Pullmann & Allik, 2000) ja AcSES akadeemilise enesehinnangu test (*The Academic Self-Esteem Scale*, Pullmann & Allik, 2008);
- BIDR sotsiaalse soovitatavuse skaala (*Balanced Inventory Of Desirable Responding*, Paulhus, 1984);
- S5v3 viiefaktorilisel mudelil põhinev isiksuse test (Konstabel, Lönqvist, Walkowitz, Konstabel, & Verkasalo, 2011).

Lisaks paluti katsealustel märkida:

- oma 11. klassi hinded füüsikas, matemaatikas, bioloogias, keemias, eesti keeles ja kirjanduses;
- hinnang, mitmendal kohal paremusjärjestuses hinnete poolest õpilane võiks oma klassis olla;
- sugu, vanus, varjunimi tagasiside andmise jaoks.

OCQ-150 testi karakteristikud ja adapteerimine

OCQ-150 (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003) küsimustiku skoorimismeetod põhineb signaalide avastamise teorial (Tanner & Swets, 1954). Küsimustiku vastajal palutakse hinnata üldisi deklaratiivseid teadmisi puudutavate vastusevariantide nimekirjast, kui tuttavlik iga vastusevariant talle tundub ehk kas ta teab esitatud mõiste tähendust või nimetatud isikut. Näiteks on alablokis “Füüsika mõisted” vastusevariant “footon” ja katseisik peab märkima, kas ta teab, mida see mõiste tähendab (definiitsiooni või muid täpsustavaid märkusi ei kirjutata juurde). Iga vastusevariandi juurde paluti katsealusel märkida hinne 0...4, kus hindepallid tähistavad alljärgnevat:

“0” – ei ole sellest kunagi kuulnud;

“1-2” – mingil määral tuttav;

“3-4” – väga tuttav;

20% esitatud mõistetest või isikutest on aga väljamõeldud (s.t. ei eksisteeri reaalses maailmas), kuigi katsealune seda ei tea. Väljamõeldud vastusevariantide abil saab katseisikute vastamisstiili uurida signaalide avastamise teooria meetodika põhjal (Paulhus, Harms, 2004).

Lähtudes statistiliste otsustuste teooriast jagunevad vastused seega nelja kategooriasse:

- tabamused (objekt eksisteerib ja katseisik tundis selle ära);
- õiged hülgamised (objekt on imaginaarne ja katseisik märkis, et ta ei ole sellest kunagi kuulnudki);
- möödalasud (reaalne objekt, mida katseisik ei tea);
- valehäired (imaginaarne vastusevariant, mida vastaja väidab tundvat);

OCQ-150 testi ei ole varasemalt eestindatud. OCQ-150 testi osad, mis olid sobilikud Eesti kultuuriruumi jaoks, tõlgiti inglise keelest eesti keelde. OCQ-150 testi versioone on väga palju erinevaid. Seminaritöös kasutatud OCQ testi jaoks valiti need OCQ-150 alateemad, mis käsitlesid teadmisi vastavalt katsealuste gümnaasiumis õpetatavatele õppesuundadele – reaals-

loodus- ja humanitaarharule. Gümnaasiumi, mille õpilasi uuriti, harudes on vastavalt suunitlusele võrreldes paralleelklassidega enam füüsika ja matemaatika, keemia ja bioloogia või kirjanduse ja keelte tunde. Muusika- ja kunstiõpetust saavad kõigi harude õpilased sama palju kursuseid ning samadelt õpetajatelt.

Seminaritöös kasutatud OCQ testi alablokkideks said seega:

1. füüsika mõisted ja füüsika harud (reaalsuund);
2. keeleteaduse mõisted ja tuntud Eesti kirjanike nimed (humanitaarharu);
3. bioloogia mõisted ja keemiliste elementide nimed (loodusharu);
4. kaunite kunstide valdkonnast mõisted ja isikunimed (ühise teemana kõigile kolmele harule);

Vastusevariantide valikul konsulteeriti gümnaasiumi füüsika, keemia ja eesti keele aineõpetajatega. Õpetajatelt küsiti, kas vastusevariandid on kooliprogrammis läbitud ja kas koolis oodatakse õpilastelt nende tundmist. Esialgses testis, mis õpetajatega koos läbi vaadati, oli iga alateema kohta kolm mõistete või isikunimede blokki. Aineõpetajate abiga valiti neist blokkidest iga aine jaoks kaks blokki ja üks alablokk ühise temaatikaga kõigile harudele. Iga OCQ alablokk koosneb 15-st vastuse variandis nagu ka OCQ-150 alablokid.

Pärast aineõpetajatega konsulteerimist esitati mõisted ka kahele Tartu Ülikooli magistrandile. Eesmärgiks oli kontrollida, et mõni vastusevariantidest ei oleks liiga ilmselgelt väljamõeldis ja ebareaalne. Selliseid vastusevariante ei leitud.

OCQ-150 testi eesmärgiks oli hinnata katseisikute enesevõimendamist, aga ka teadmisi. Enesevõimendamise mõõduks on tabamuste ja valehäirete summa ehk vastamiskalle (*bias*). Vastaja teadmisi näitab tundlikkuse (*accuracy*) skoor, mis on tabamuste ja valehäirete vahe.

Enesehinnangu küsimustikud

Enesehinnangu skaalana kasutati RSES eestikeelset versiooni (*The Rosenberg Self-Esteem Inventory*, Rosenberg, 1965; Pullmann & Allik, 2000), mille abil hinnati esiteks katseisikute üldenesehinnangut. Üldenesehinnangu testile lisati juurde akadeemilist (s.t. koolisituatsioone puudutavat) enesehinnangut mõõtev küsimustik AcSES (*The Academic Self-Esteem Scale*, Pullmann & Allik, 2008). Nimetatud enesehinnangu testid mõõdavad katsealuse enesehinnangut katsealuse isiklike, sisemiste standardite järgi, mis ei ole katse läbiviijale vahetult kättesaadavad.

Katsealuse akadeemilist enesehinnangut mõõdeti ka teise meetodiga. Selleks lisati testikomplekti lõppu küsimus, kus katsealune pidi oma edukust koolis võrreldes teiste klassikaaslastega hindama järgarvuliselt (1...36), võttes kriteeriumiks oma hinded.

Sotsiaalse soovitatavuse skaala BIDR

BIDR (*Balanced Inventory Of Desirable Responding*, Paulhus, 1984) testi eesmärk oli uurida enesevõimendamist teise nurga alt kui OCQ-150, mis puudutab ainult privaatset katsesituatsiooni ja silmaringiteadmisi. BIDR hindab enesevõimendamist sotsiaalsest perspektiivist ja täiendab OCQ-150 testist saadavat teavet sotsiaalse soovitatavuse (ümbritsevatele inimestele suunatud) eneseesitluse aspekti ehk mainekujunduse võrra.

Isiksuse test S5v3

Isiksuseomaduste hindamiseks kasutati viiefaktorilisel ortogonaalsel mudelil (McCrae & Costa, 1996) põhinevat isiksuse testi *The "Short Five"* versiooni S5v3, mille viis alaskaalat on NEO PI-R skaaladele sarnase sisuga (Konstabel, Lönnqvist, Walkowitz, Konstabel, & Verkasalo, 2011).

Katsekorraldus

Katses osalesid need abiturientid, kes parasjagu koolis olid. Katseisikud kutsuti kokkulepitud kellaajaks klassiruumidesse klasside kaupa. Neile jagati testid kätte ning anti informatsiooni tagasiside saamise kohta. Testikomplekti täitmiseks oli aega maksimaalselt 30 minutit ja kõik katsealused lõpetasid ettenähtud aja jooksul. Eksperimendis osalemine oli vabatahtlik ja testimine anonüümne.

Osalejate motiveerimiseks pakuti neile tagasisidet isiksuse- ja enesehinnangu-testidest. Vastajaid ei teavitatud asjaolust, et osad OCQ vastusevariandid on väljamõeldud, sest see oleks võinud nende vastuseid mõjutada. Katseisikutele selgitati eksperimendi eesmärki kui silmaringi ja enesehinnangu ning isiksuseomaduste seoste uuringut. Paluti vastata kõigile küsimustele ning võimalikult täpselt.

Tulemused

OCQ küsimustiku skooride hindamine ja edasine andmetöötlus viidi läbi tarkvarapaketi R (*R Development Core Team*, 2011). OCQ testi vastused teisendati dihhotoomsele skaalale,

kus kõik nullist suuremad vastused võrdsustati ühega ning leiti iga vastaja enesevõimendamise määr, milleks on vastamiskalle (*bias*) ning iga vastaja tundlikkus (*accuracy*), mis mõõdab teadmiste taset. Dispersioonanalüüsi eelduste täidetuse kinnitamiseks viidi läbi Shapiro-Wilk'i test, et kontrollida vastamiskalde normaalsust vastavust ($W = 0,99; p > 0,5$). Test näitas, et vastamiskalde jaotus on piisavalt normaaljaotusele lähedane, et võiks kasutada seda eeldavaid statistilisi teste.

Lisaks kontrolliti enne edasise andmeanalüüsi läbiviimist ka kaunite kunstide alabloki eristumine küsimustiku ülejäänud alablokkidest. Kuigi kaunite kunstide alablokk oli mõeldud ühise teadmiste baasi hindamiseks, ei võinud enne tulemuste analüüsimist kindel olla, kas ei ole see blokk liiga tugevalt seotud humanitaarsuuna küsimustebloki näiteks huvidest tingituna. Õpilaste teadmiste skoorid siiski kinnitasid, et kaunite kunstide alabloki skoorid ei korreleeru statistiliselt oluliselt humanitaarsuuna alateema tulemustega ega ka ühegi teise haru alablockiga. Võib kinnitada, et tegemist on teistest eraldiseisva mõistete kogumiga hindamaks nende õpilaste üldisi akadeemilisi teadmisi kunsti- ja muusikavaldkonnas.

Enesevõimendamine ja erialased teadmised

Esimese hüpoteesi, mis pakkus välja, et iga haru õpilased upitavad end oma harule iseloomulikes ainetes rohkem (nt reaalharu õpilastel esineb enesevõimendamist võrreldes humanitaar- ja loodusharu õpilastega kõige enam just reaalharu teema alablockis) kinnitamiseks viidi läbi dispersioonanalüüs. Võrreldi enesevõimendamise vastamiskallete skoori õppeharude lõikes. Dispersioonanalüüs näitas, et gruppide vahel on olulised erinevused enesevõimendamises [$F(2, 92) = 5,95; p < 0,01$]. Statistiliselt olulisi erinevusi vastamiskalletes humanitaarharu küsimuste puhul harude vahel ei esinenud [$F(2, 92) = 1,1; p = 0,34$]. Kaunite kunstide alabloki keskmised vastamiskalded ei varieerunud samuti statistiliselt oluliselt [$F(2, 92) = 1,89; p < 0,16$]. Reaalharu küsimuste korral leidsid samuti harude vahelised erinevused [$F(2, 92) = 5,66; p < 0,005$]. Loodusharu küsimuste alablockis oli harude vahel kõige rohkem erinevusi [$F(2,92) = 15,27; p < 1,8 \cdot 10^{-6}$]. Vastamiskalle oli võrreldes kahe ülejäänud õppesuunaga suurim loodusklassis kõigi küsimuste peale kokku ning nende alateemade puhul, mille kohta eelnev dispersioonanalüüs näitas olulisi gruppide vahelisi erinevusi (vt. Tabel 1). Niisugust tulemust mõjutavaks segavaks muutujaks ei saa pidada ka loodusharu õpilaste üldisest kõrgemat teadmiste taset. Keskmised vastajate tundlikkuse ehk õigete vastuste äratundmise tasemed küsimuste alablokkides olid kõigis kolmes klassis olid ühtlased, varieerides 0,45...0,46 punkti vahel.

Tabel 1. Vastamiskallete keskmised harude lõikes.

Küsimuste alablokk	Reaalharu	Humanitaarharu	Loodusharu
Kõik kokku	0,65	0,67	0,81
Loodusharu	0,74	0,76	1,11
Reaalharu	0,60	0,52	0,76
Humanitaarharu	0,53	0,61	0,59
Kaunid kunstid	0,73	0,79	0,78

Märkus. $N=95$. Humanitaar- ja kaunite kunstide küsimuste alablokis ANOVA põhjal harude vahelisi erinevusi kinnitada ei saa.

Seega, esimene hüpotees sai ümber lükatud. Enesevõimendamine uuritud valimis ei varieerunud vastavalt erialaste teadmiste tasemele. Valimi omapärana võib aga nimetada teiste harudega võrreldes keskmiselt kõrgemat enesevõimendamise taset loodusklassis.

Enesevõimendamine ja sotsiaalselt soovitatav vastamine

Seejärel uuriti sotsiaalset soovitatavust mõõtvat skaala BIDR skooride ja OCQ vastamiskallete korrelatsiooni. BIDR testi skoorid ei korreleeru statistiliselt oluliselt OCQ vastamiskaldegaga ($R = 0,08$; $p > 0,05$). Korrektsuse mõttes olgu mainitud, et korrelatsioonide puhul leiduvad väikesed erinevused BIDR küsimustiku kahe alaskaala enesepettuse (*self-deception*) ja mainekujunduse (*impression management*) vahel. Mainekujunduse puhul on korrelatsioon OCQ vastamiskaldegaga suurem kui enesepettuse skooriga, vastavalt 0,13 ($p < 0,05$) ja 0,06 ($p > 0,05$). Kuna mõlemad korrelatsioonid ei ole piisavalt suured, et nende põhjal valimi kohta ennustusi saaks teha, siis võib öelda, et BIDR ja OCQ skaalad mõõdavad selle valimi vastajate erinevaid enesevõimendamise aspekte.

Enesevõimendamine ja enesehinnang

Seminaritöö teine hüpotees, et enesekindlamad inimesed näitavad üles ka kõrgemat enesehinnangut, üllatuslikult ei kinnitunud. Esiteks, korrelatsioon uuritud valimis üldenesehinnangu ja OCQ vastamiskalde vahel oli vaid -0,07 ($p > 0,05$). Siiski on huvitav täheldada, et nagu oli kirja pandud selle sama hüpoteesi teine pool, kus öeldi, et üld- ja akadeemiline enesehinnang korreleeruvad ühtemoodi OCQ vastamiskaldegaga, nii see avaldus

ka tulemustes. OCQ vastamiskalle ei korreleerunud piisava statistilise olulisusega ei üld- ega ka akadeemilise enesehinnanguga ($R = 0,07$; $p > 0,05$). Teist hüpoteesi võib sisulise poole pealt lugeda sellegipoolest pigem kummutatuks, sest enesehinnangu eri aspekte mõõtvad skaalad ei korreleerunud kumbki enesevõimendamisega ja seetõttu ei saa rääkida nende sarnasest kovarieerumisest.

Enesehinnangu teema allosana käsitleti ka õpilaste hinnangut oma paiknemisele hinnetepõhises järjestuses enda klassis. Keskmise hinde põhjal loodud järjestuse ja õpilaste enda pakutud järjekorra numbrite vahel leiti tugev negatiivne korrelatsioon $R = -0,64$ ($p < 0,001$). Ilmnes enesevõimendamisele vastupidine efekt: keskmiselt arvasid õpilased end olevat klassis madalamal kohal kui nad seda tegelikult olid.

Enesevõimendamine ja isiksuseomadused

Kolmas hüpotees, mis ennustas, et neurootilisus ja enesevõimendamine on seotud, pidas paika. Enesevõimendamise ja neurootilisuse skoor on omavahel küll pigem nõrgemat tüüpi seoses (vt. Tabel 2), aga siiski statistiliselt olulise negatiivse korrelatsiooniga. Tabelis 2 tasub tähelepanu pöörata ka veel ekstravertsuse ja enesevõimendamise vastamiskalde samuti negatiivsele korrelatsioonile, mis on natuke tugevam kui neurootilisuse ja enesevõimendamise korrelatsioon. Andmeanalüüs näitab selgelt, et sisuliselt vastandlikud muutujad neurootilisus ja ekstravertsus korreleeruvad mõlemad negatiivselt OCQ vastamiskaldega. Huvitava tulemuse täpsemaks uurimiseks leiti korrelatsioonid OCQ vastamiskalde ja kummagi nimetatud isiksuseomadustega nende alaskaalade kaupa (vt. Tabel 2).

Kinnitus ka seminaritöö neljas hüpotees. Meelekindlate inimeste enesekontrolli-võime avaldub testivastuste aususes. Meelekindluse isiksuseomadus on seotud enesevõimendamisega, mida meelekindlam on vastaja, seda madalam on tema enesevõimendamisest tingitud vastamiskalle. Seos Meelekindluse ja enesevõimendamise vahel ei ole küll väga tugev, aga piisav, et seda välja tuua (Tabel 2).

Järgnes konkretiseeriv korrelatsioonanalüüs enesevõimendamise ja Meelekindluse alaskaalade vahel. Erinevalt neurootilisuse ja ekstravertsuse korrelatsioonide kajastatusest nende alaskaaladel, korreleerub meelekindluse puhul enesevõimendamisega ainult üks alaskaala. Alaskaala C2: korralikkus selgelt eristub teistest meelekindluse alaskaaladest. Korralikkus korreleerub ainsana piisavalt tugevalt OCQ vastamiskaldega, et võiks märkimisväärselt seosest rääkida.

Kuigi hüpoteesid ei näinud Sissejuhatuses nimetatud uuringute põhjal ette seoseid ülejäänud kahe isiksuseomadusega, milleks on avatus kogemusele ja sotsiaalsus, siis ei jäetud nende

skoore kindluse mõttes andmetöötlusest välja. Tabelist 2 on näha, et ka selle seminaritöö käigus uuritud valimi korral ei korreleeru enesevõimendamine nende kahe isiksuseomadusega.

Isiksuseomaduste seoste enesevõimendamisega uurimise viimase etapina uuriti, kas leitud isiksuseomaduste kolmikut, kus on neurootilisus, ekstravertsus ja meelekindlus, võiks käsitleda kui ühtset mõjutegurite paketti. Dispersioonanalüüs aga siiski näitab, et muutujate keskmiste vahel on suuremad erinevused kui gruppide sisesed erinevused ($F(2, 92) = 4,57; p < 0,01$).

Tabel 2. Isiksuseomaduste korrelatsioonid enesevõimendamisega

Isiksuseomadus	Korrelatsioon enesevõimendamisega	Korrelatsiooni <i>p</i> -väärtus
Neurootilisus	-0,23	*
Ärevus (N1)	-0,24	*
Vaenulikkus (N2)	-0,04	0,74
Masendus (N3)	-0,11	0,27
Enesekontroll (N4)	-0,23	*
Impulsiivsus (N5)	-0,20	*
Haavatavus (N6)	-0,07	0,46
Ekstravertsus (E)	-0,36	***
Soojus (E1)	-0,10	0,32
Seltsivus (E2)	-0,23	*
Kehtestavus (E3)	-0,32	***
Aktiivsus (E4)	-0,21	*
Seiklusjanu (E5)	-0,33	***
Posit. emotsioonid (E6)	-0,32	***
Meelekindlus (C)	0,21	*
Asjatundlikkus(C1)	-0,10	0,36
Korralikkus (C2)	0,26	**
Kohusetunne (C3)	0,11	0,27
Eesmärgipärasus (C4)	0,12	0,23
Enesedistsipliin (C5)	0,17	0,11
Kaalutlemine (C6)	0,06	0,54
Avatus kogemusele (O)	-0,11	0,28
Sotsiaalsus (A)	0,16	0,13

Märkus. $N=95$. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Arutelu

Enesevõimendamine ja erialased teadmised

Seminaritöö peamiseks eesmärgiks oli vaadelda enesevõimendamise seoseid enesehinnangu ja isiksusega. Alaosana uuriti ka erialaste teadmiste ja enesevõimendamise võimalikku kovarieerumist. Andmeanalüüs näitas, et erialased teadmised ei olnud seotud enesevõimendamisega selles valimis ning seega seminaritöö esimene hüpotees sai kummutatud. Siiski ei saa öelda, et selle hüpoteesi püstitamine ja vastavate andmeanalüüside läbiviimine ei oleks ennast õigustanud. Uurimistulemus sai seminaritöö jaoks uue tähenduse, sest andis olulist infot käesoleva töö valimi erinevuse kohta varasemas teadustöös uuritud valimist.

Märkimisväärsed erinevused selle töö ja valdkonna juhtiva teadlase Paulhusi (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003) uurimuse katseisikute vahel seisnesid peale rahvuse just haridustaseme osas. Paulhusi valimi haridustase oli märksa heterogeensem, leidis erineva haridustasemega katsealuseid, samas kui käesolevas töös oli tegu ühe konkreetse gümnaasiumi lõpuklassidega. Paulhusi testitud valimist teistsuguste katsealuste valik ei saanud järelikult olulisel määral seekordse uurimistöö reliaablust kõigutada. Vaimse võimekuse üllatavalt ebaolulist rolli enesevõimendamise avaldumises on kinnitatud ka varasemalt (Paulhus, Harms, Bruce, & Lysy, 2003). Sarnased uurimistulemused, kus teadmised ei tundu mõjutavat enesevõimendamist, keskkooli õpilaste seas tõstavad OCQ-150 testimisjõudu ja ökoloogilist valiidsust.

Enesevõimendamine ja sotsiaalselt soovitatav vastamine

Sarnaselt eelnevate töödega (Paulhus, Harms, 2004) ilmnes ka käesolevas töös, et sotsiaalse soovitatavuse skaala BIDR skoorid ja enesevõimendamise küsimustiku OCQ vastamiskalded ei korreleerunud. Võib arvata, et need kaks testi mõõdavad erinevaid enesevõimendamise aspekte. Vastajad, kes näitavad üles kõrgemat enesevõimendamist privaatsetes katsetingimustes, ei pruugi sellisena käituda sotsiaalsetes situatsioonides. Tulemusega räägib kaasa teine seminaritöö leid: enesevõimendamisega leiti selles uurimuses negatiivne korrelatsioon ekstravertsusega. Üks võimalus BIDR ja OCQ testi tulemuste lahknevuse seletamiseks on näiteks, et kuna enesevõimendajad on ka keskmiselt vähem ekstravertsed, siis nende enesevõimendamine ei avaldu sotsiaalsetes olukordades just vähese sotsiaalse avatuse ja väiksema suhtlemisvajaduse tõttu.

Enesevõimendamine ja enesehinnang

Erinevalt varasemast uurimistööst enesevõimendamise valdkonnas, ei leidunud uuritud valimis seost enesehinnangu ja enesevõimendamise vahel. Tulemuse eripära ei saa aga üle tähtsustada, arvestades seda, et vastajate hulka kuulusid sootuks teistsugused katsealused, kui teistes sama teemat käsitlenud uurimistöödes. Valim erines varasema uurimistöö katseisikutest rahvuse, vanuse ja haridustaseme tunnuse poolest. On võimalik, et uuritud valimis oli võrreldes varasemate uurimistöödega teistsugune enesehinnangu ja enesevõimendamise skooride jaotus ning seost seetõttu ei ilmnenu. Oleks põnev edasi uurida, kas enesevõimendamine avaldubki noorukite ja laste seas teistmoodi kui täiskasvanutel või oli tulemus mõnest muust faktorist tingitud.

Teine võimalus on, et enesehinnangu üllatuslikult väike seotus ei tulenenud mitte valimist, vaid testi adapteerimisel kaotsi läinud või juurde lisandunud infost. Kuna algses OCQ-150 testi variandis oli mitmeid Ameerika kirjanikke ja ajaloo seotud isikuid, mida Eesti kooliõpilased ei tea, siis tuli need asendada Eesti kultuuriruumi isikute ja teadmistega.

Segavaks muutujaks võis osutuda ka katsesituatsioon ja testide täitmise järjekord. Enesekohastele testidele vastamine on tundlik nii sisule kui ka testide esitamise järjekorrale (Schwarz & Sudman, 1992). Ökoloogiline valiidsus on kahtlemata nii paljude küsimuste korraga esitamise puhul häiritud ja testikomplekti täitmine ei lähe kokku tavaelu situatsioonidega. Võttes arvesse aga uurimisteema püstitust, mis seisneb anonüümse katseolukorra uurimises, mitte eneseesitlemises sotsiaalses kontekstis, siis ei tohiks katsesituatsiooni mõju oluline olla. Sellegipoolest tasub aga meeles hoida, et tulemusi ei saa liialt üldistada ja alati kehtivaiks nimetada.

Enesevõimendamine ja isiksuseomadused

Seminaritöö andmeanalüüs näitas, et kõige olulisemaks kaasmuutujaks enesevõimendamisega võrreldes teiste käsitletud teemadega olid isiksuseomadused. Eristusid neurootilisus, ekstravertsus, mis omasid nõrgemat laadi negatiivset korrelatsiooni enesevõimendamisega, ja Meelekindlus, mis oli positiivselt korreleeritud.

Neurootilisuse negatiivne korrelatsioon enesevõimendamisega läheb vastuollu teiste sarnaste uurimistöödega (Borkenau & Zaltauskas, 2009), kus ilmnes positiivne seos. Uurimistulemus ei ole lähe kokku ka seminaritöö teiste uurimistulemustega ekstravertsuse osas, sest leiti negatiivne korrelatsioon ka ekstravertsuse dimensioonis. Ekstravertsuse ja neurootilisuse ühine omadus on näiteks tunnete kallutatus, olgu siis tegemist negatiivsete või positiivsete

emotsioonidega (McCrae & Costa, 1996). Seminaritöö tulemuste alusel võiks välja pakkuda enesevõimendamise seost keskmisest suurema emotsionaalsuse ja tunnetest juhitud mõtlemise näol. Enesevõimendamise definitsioon toetab seda ideed: tegemist on ju irratsionaalsetel alustel esitatud enesekohaste väidetega.

Kolmanda isiksuseomadusena leiti seos meelekindluse ja enesevõimendamise vahel. Täpsemalt võib esile tõsta meelekindluse alaskaalat C2: korralikkust. Sisu poolest on tulemus sidus enesevõimendamise konstruktiga, võib uskuda, et enesekontrollivõime võiks avalduda ka enesekohaste testide vastustes. Üllatav on aga seose positiivne olemus: meelekindlamate vastajate seas leidub ka rohkem enesevõimendajaid. Seletus võib seisneda taaskord näiteks katsesituatsiooni eripäras. Isiksuse test mõõdab inimkäitumist nii sotsiaalsetes kui ka privaatsetes olukordades. Korrelatsiooni puudumine OCQ ja BIDR sotsiaalse soovitatavuse testi vahel näitab, et sotsiaalne aspekt OCQ testi vastustes on kas puudlik või ei ole seda seal üldse. Seega, võib välja pakkuda, et meelekindlus on üks teguritest, mis mõjutab enesevõimendamist, aga see seos ei ole lihtsat laadi ja vajaks täpsustamist.

Motivatsiooniteooriate põhjal võib meelekindluse positiivse korrelatsiooni seletuseks välja pakkuda veel ühe lisaklausli. Enesekontrolli toimist on võrreldud lihaste tööga (Baumeister, Vohs, Tice, 2007). Kui see “lihas” (metafoor enesekontrollile) võib pärast suuremaid pingutusi väsida, siis ehk avaldub see efekt ka seminaritöö uurimistulemustes. Kõrge meelekindlusega katsealused võivad olla oma enesekontrolli varud enam ära kasutanud ning kasutavad privaatset testisituatsiooni oma enesekontrolli lõdvendamiseks ning sellepärast avaldavad rohkem enesevõimendamist kui teised katseisikud.

Kasutatud kirjandus

- Alicke, M. D. (1985). Global self-evaluation as determined by the desirability and controllability of trait adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1621–1630.
- Baumeister, R.F., Vohs, K.D., Tice, D.M. (2007). The Strenght Model of Self-Control. *Currents Directions in Psychological Science*, 16 (6), 351-355
- Borkenau, P., & Zaltauskas, K. (2009) Effects of self-enhancement on agreement on personality profiles. *European Journal of Personality*, 23 (2), 107-123
- Brown, J.D. (1986). Evaluations of self and others: Self-enhancement biases in social judgments. *Social Cognition*, 4, 353-376.
- Gosling, S., John, O.P., Craik, K.H., Robins, R.W. (1998). Do people know how they behave?: Self-reported act frequencies compared with on-line coding by observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1337-1349.
- John, O. P., & Robins, R. W. (1994). Accuracy and bias in self-perception: Individual differences in self-enhancement and the role of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 206-219.
- Kim, Y.-H. & Chiu, C.-Y.(2011) Emotional costs of inaccurate self-assessments: Both self-effacement and self-enhancement can lead to dejection. *Emotion*, 11(5), 1096-1104
- Konstabel, K., Lönnqvist, J.-E., Walkowitz, G., Konstabel, K., & Verkasalo, M. (2012). The “Short Five” (S5): Measuring Personality Traits Using Comprehensive Single Items. *European Journal of Personality*, 26 (1), 13-29
- McCrae, R. R. & Costa, P. T., Jr. (1996). Towards a new generation of personality theories: Theoretical context for the Five-Factor Model. In J. S. Wiggins (Ed.), *The Five-Factor Model of Personality: Theoretical Perspectives*, 51-87, New York: Guilford.
- McCrae, R.R. & Costa, P.T. (1983). Social Desirability Scales: More Substance Than Style. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 5, 882-888
- Paulhus, D. L., Harms P. D., Bruce, N.M., & Lysy D. C. (2003) The Over-Claiming Technique: Measuring Self-Enhancement Independent of Ability, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (4), 890-904
- Paulhus, D. L. (1998). Intrapersonal and intrapsychic adaptiveness of trait self-enhancement:A mixed blessing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1197-1208.

- Paulhus, D. L., & Bruce, M. N. (1990). Validation of the Over-Claiming Questionnaire: A preliminary study. Presented at the meeting of Canadian Psychological Association, Ottawa.
- Paulhus, D. L., Harms P.D. (2004). Measuring cognitive ability with the overclaiming technique, *Intelligence*, 32, 297 – 314
- Paulhus, D. L. & John, O. P. (1998). Egoistic and moralistic biases in self-perception. *Journal of Personality*, 66, 1025-1060.
- Pullmann, H. & Allik, J. (2008). Relations of academic and general self-esteem to school achievement. *Personality and Individual Differences*, 45, 559-564, Külastatud 2. Novembril 2011
<http://psych.ut.ee/~jyri/en/Pullmann&Allik PAID2008.pdf>
- Pullmann, H. & Allik, J. (2000). The Rosenberg Self-Esteem Scale: Its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian. *Personality & Individual Differences*, 28, 701-715.
- R Development Core Team (2011). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, Külastatud 15. detsembril 2011 <http://www.R-project.org/>.
- Schwarz, N., & Sudman, S. (1992). Context Effects in Social and Psychological Research, 221-323, New York: Springer
- Taylor, S. E., & Brown, J. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103, 193-210.
- Tanner Jr., W., & Swets, J. (1954) A decision-making theory of visual detection, *Psychological Review*, 61 (6), 401-409

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Emilie Toomela